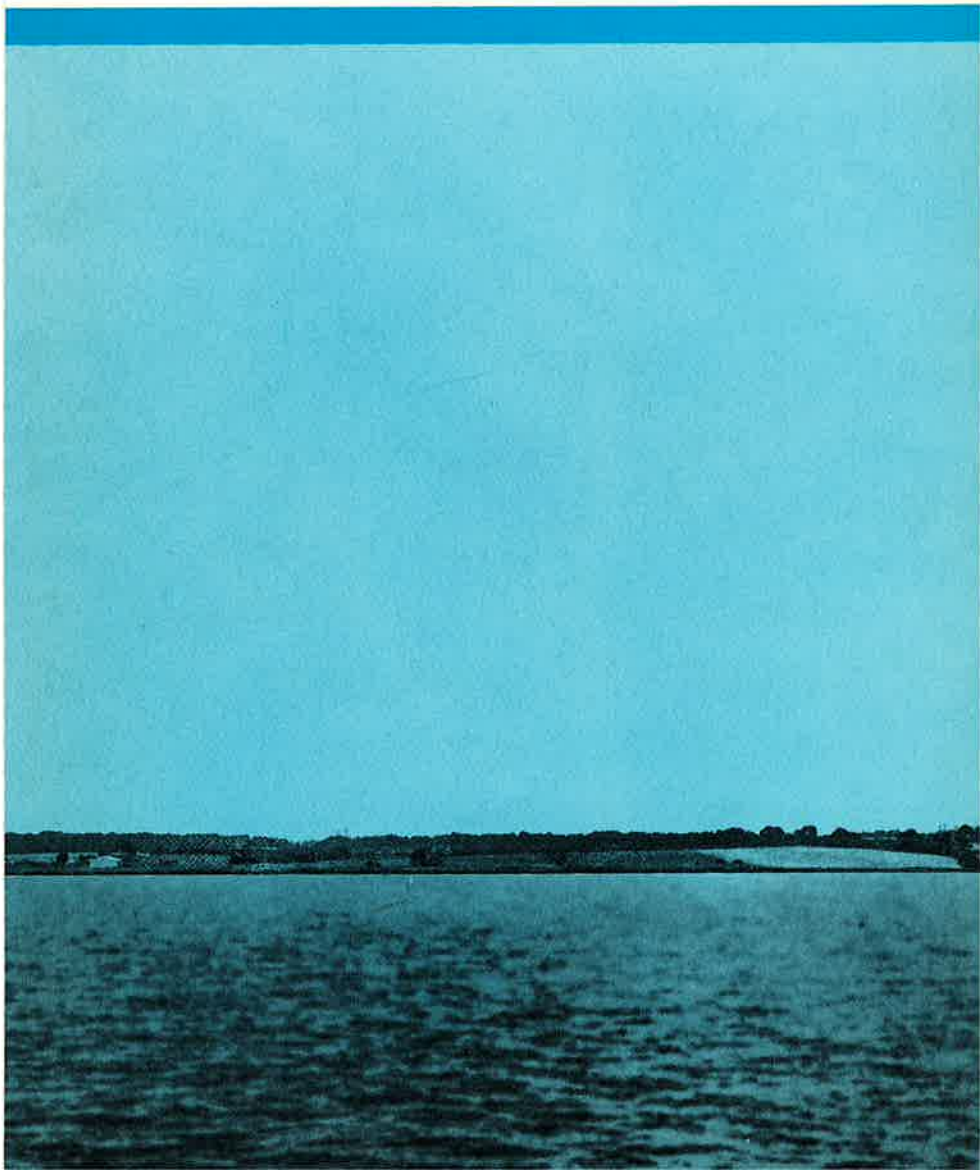

Grænseforeningens årbog 1969

Danmarks første storby

**Danmarks
første
storby**

**Grænseforeningens
årbog 1969**

Luftfoto af området ved Haddeby Nor, hvor den forsvundne verdensby lå for 1000 år siden. – Det mørke nordlige parti er den skovbevoksede borgbakke.

Danmarks første storby

I Slesvig, Sønderjyllands gamle hovedstad, er Gottorp slot nu indrettet til hjemsted for to museer og et stort arkiv. I det Forhistoriske Museum er flere store sale fyldt med udsøgte sager fra det gamle *Hedeby*. Hertil kommer udmærkede kort og gode forklaringer, så at næppe nogen anden by i vort land eller vore nabolande har fået sin historie så grundigt og anskueligt fremstillet som Hedeby.

Man bør derfor først gæste museet og så finde ud til byen selv, for den ligger der endnu i nærheden af Slesvig. Man tager ud ad landevejen til Egernfærde. Ved Haddeby kirke går man mod syd, til man finder den mægtige *halvkredsvold*. Den skal man straks gå op på og få et udblik over hele dens forløb og det område, den indhegner: ikke mindre end 24 hektar eller omkring de 50 tønder land, et næsten ufatteligt stort område for en by i vikingetiden.

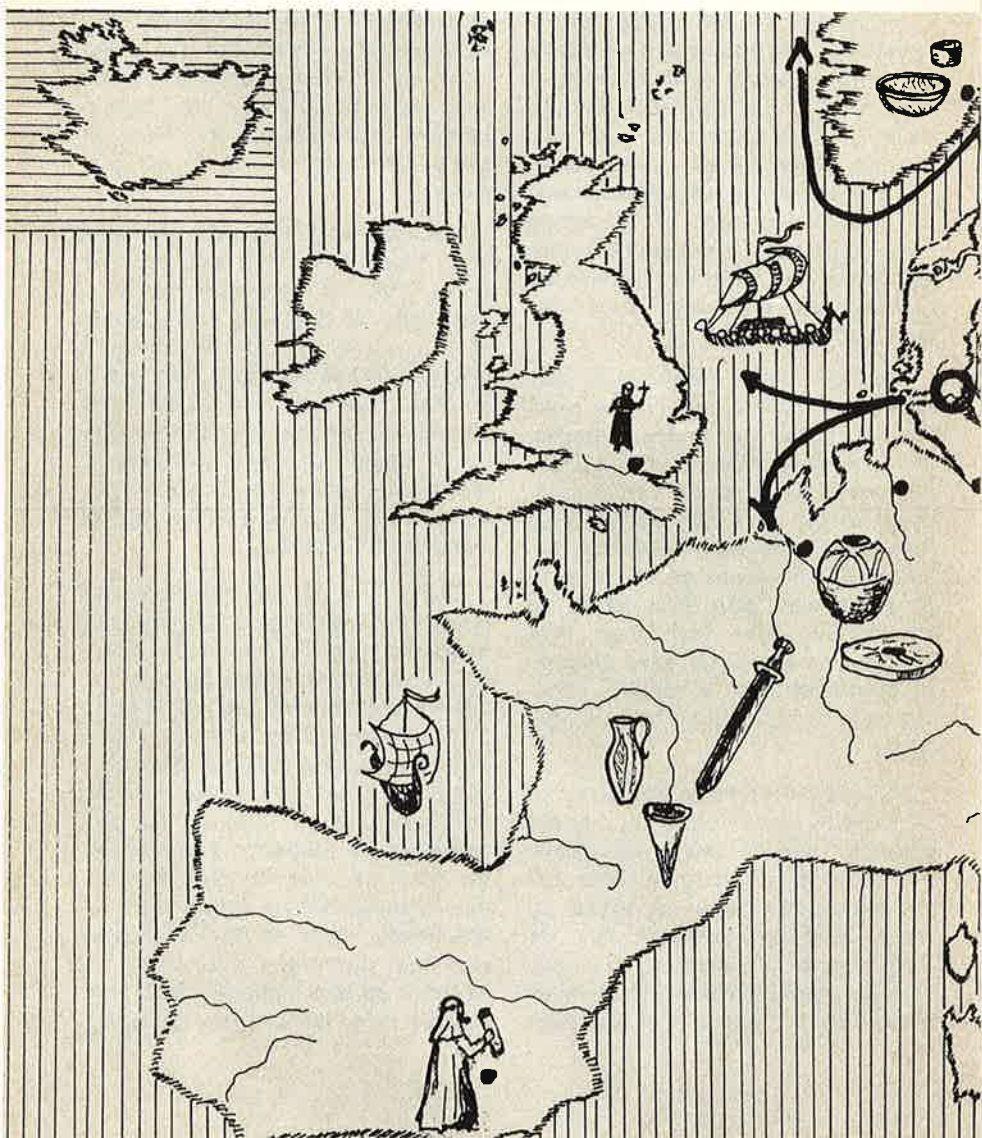
Halvkredsvoldens to ender når ud til Haddeby nor. I nord og syd er der åbninger i volden. Det er den gamle *nørreport* og *sønderport*. Man har udgravet deres rester og tegnet og fotograferet og beskrevet dem. De forbindes af en markvej, som sikkert har været hovedgade, da byen blomstrede. I vest er der ligeledes

en åbning i volden, dér hvor en bæk løber gennem byen, så at den deles i fire dele. Volden er 1300 meter lang og 5 til 10 meter høj. Byens længste udstrækning fra nord til syd er 600 meter, fra øst til vest 550 meter.

Ved bækkens nederste løb står der i disse år et stort telt, og inde under det er videnskabsmænd i færd med at grave og finde rester af den gamle by. Det har de med mange afbrydelser gjort lige siden år 1900. Før den tid anede intet menneske, at det gamle Hedeby havde ligget her. Denne Danmarks ældste by skulle genopdages ligesom Troja, og det var en dansk mand, som fandt den.

Endnu i det 17. århundrede vidste lærde folk i Slesvig, at Hedeby havde ligget inden for halvkredsvolden, men ulykkeligvis vidste de også, at der havde gået en bro fra Slesvig til Mågeøen i Slien. Den var rigtig nok og er til dels stadig til. Den blev bygget af Knud Lavard eller hans efterfølgere for at forbinde St. Jørgensborg på Mågeøen med Slesvig by. Men den navnkundige korttegner *Johannes Mejer* mente også, at der havde været en bro fra Mågeøen mod syd tværs over Slien fra Hedeby, og han tegnede i 1640'erne et kort over en mægtig fantasiby,

Dagligt liv i Hedeby I.

Handelsruterne i Nordeuropa, som i vikingetiden løb sammen i Hedeby, og de varer, som samledes her og dannede grundlaget for byens dagligliv.

Forside og bagside af blysegl, der identificerede indehaveren som udsendt befuldmægtiget for den østromerske kejser i Byzants.

som bredte sig ud over både Slesvig og Halvkredsvolden og alle Sliens bredder.

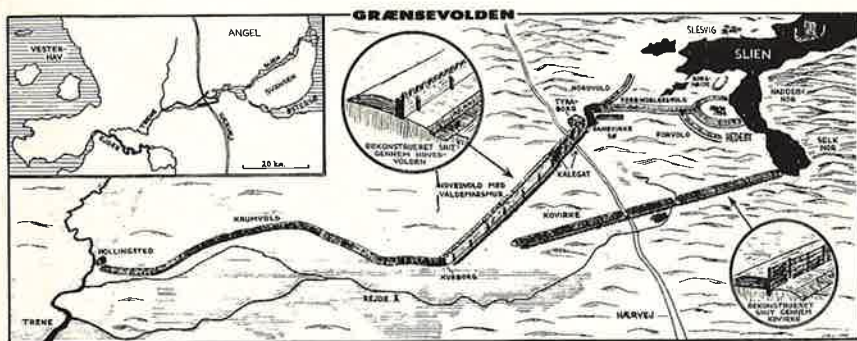
En sådan kæmpeby og så lange broer kunne man ikke få det 19. år-

hundredes kritiske historikere til at tro på. De kasserede Mejers kort og hans broer og smed dermed barnet ud med badevandet, for de opgav nu også endeligt troen på, at Hedeby havde ligget inden for volden. Den opfattede man som en befæstet lejr for hæren, når den skulle forsvare Danevirke. Hertil kom, at til langt ned i middelalderen brugte man i flæng de to navne *Hedeby* og *Slesvig* om det nuværende Slesvig. Derfor gik alle kyndige ud fra, at det gamle Hedeby havde ligget på det nuværende Slesvigs plads.

Da påviste *Sophus Müller*, nationalmuseets direktør, i 1897, at det gamle Hedeby skulle søges inden for *Halvkredsvolden* ved Haddeby nor. For en dansk arkæolog var det på dette tidspunkt umuligt at komme til at grave inden for volden, men han stod i venskabelig brevveksling med *Johanna Mestorf*, som var professor i arkæologi og leder af museet i Kiel, det samme museum, som nu er på Gottorp. Hun fik arkæologen *Knorr* til at grave inden for volden i året 1900, og de fund, han straks gjorde, stadfæstede til fulde, at *Sophus Müller* havde ret: der havde ligget en stor by inden for volden, og denne by måtte være den handelsstad, som gamle frankiske, tyske og arabiske kilder kaldte *Slesvig*, mens danske, norske, islandske

Voldkomplekset Danevirke-Kovirke, som skærmede transportvejen over land fra havnebyen Hollingsted ved Trene-floden til handelsstaden Hedeby ved Slien.

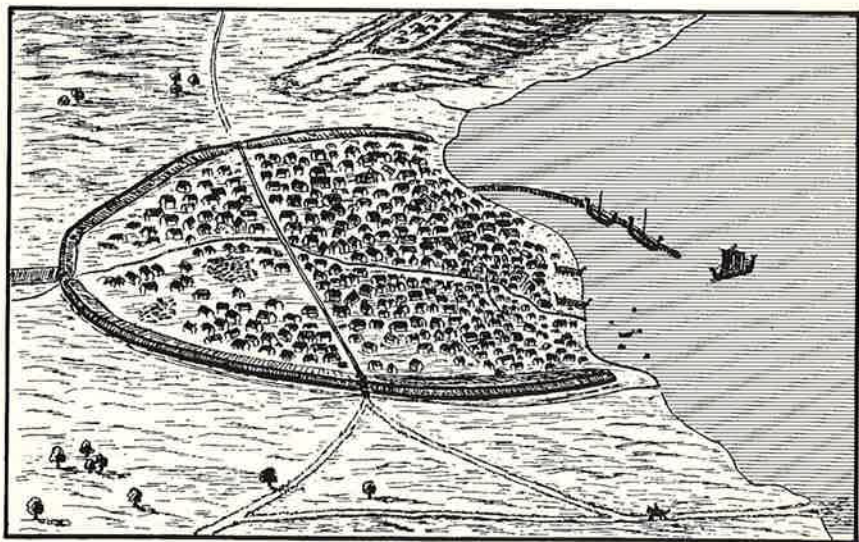
og engelske kilder kaldte den *Hedeby*.

Knorr og *Splieth* gravede i Hedeby frem til 1915, da krigen satte en stopper for udgravningerne. I 1930'erne fik historikeren *Otto Scheel* skaffet midler til arbejdet, som nu blev ledet af *Gustav Schwantes* og hans højre hånd *Herbert Jankuhn*. De gravede, indtil den nye krig i 1939 atter lod arbejdet gå i stå.

Det almindelige billede af Hedeby, som vi har det i dag, hviler især på disse gravninger før den anden verdenskrig. I 1950'erne blev udgravningerne genoptaget under ledelse af *Herbert Jankuhn*, som nu er afløst af *Kurt Schietzel*, og de står stadig

på. På visse punkter er vor viden om Hedeby allerede blevet øget og ændret under udgravningerne, men det vigtigste venter vi på: den grundige videnskabelige gennemgang af alle fund. Den kan bringe helt nye og overraskende ting frem. Men dette arbejde tager sin tid, og der kan gå år, inden de nye resultater bliver offentligtgjort. Hertil kommer, at kun 3 % af området inden for volden er undersøgt, så også spaden kan bringe nyt frem i de kommende år. Udgravningsarbejde skal være grundigt og forsigtigt. Alt skal tegnes, fotograferes, stedfæstes, kortlægges og beskrives, og frem for alt skal alt iagttages rigtigt, for når udgravnin-

Rekonstruktion af Hedeby på det 24 ha store areal mellem halvkredsvolden og havneanlægget i Hadeby Nor.

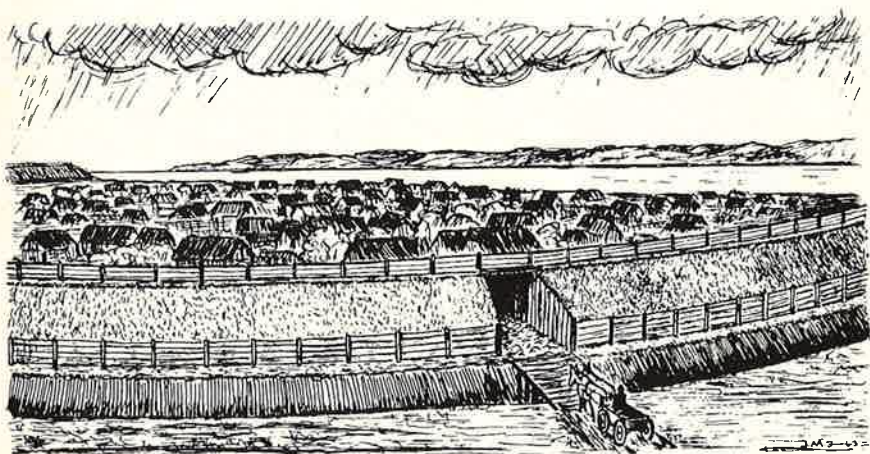

gen er endt, er den oprindelige *sammenhæng* sprængt og findes kun i optegnelserne. Derfor er udgravningerne langvarige og kostbare.

Når der graves i og uden for Hedeby, finder man rester af huse, gader, vejspor, og i husene og på gaderne og i bækken og rundt omkring dukker sager op af forskellig art. Alle disse iagttagelser skal arbejdes sammen med, hvad vi ved fra skriftlige kilder, til et helhedsbillede af livet i det gamle Hedeby.

Huse og gader

I den øverste vestlige ende af Hedeby består undergrunden af sand. Her er alle husrester forsvundet, og træ har kun efterladt mørke spor. Derimod er forholdene omkring bækkens nedre løb meget gunstige, og her kan man under udgravning se en tilsyneladende forvirring af pælestumper på mellem en halv og en hel meters højde stå lodret, mens vandrette brædder og planker og

risfletninger går ud og ind. Langsomt lægger arkæologen de enkelte dele fri, tegner og fotograferer dem og prøver at holde sammenhørende ting sammen og skille ting, som nok står på omtrent samme sted, men som er kommet i jorden til vidt forskellig tid. Arkæologen kan jo, mens han trænger igennem en halv meter jord, se husrester fra flere århundreder, og ganske vist ligger de yngste huse øverst, men deres stolper går ned gennem de ældre husrester nedeunder. Når udgravningen er endt, d.v.s. når man er kommet så langt ned, at man ikke finder flere spor af menneskeligt arbejde, er alle huse forsvundet. Enkelte stykker træ med

særligt interessante enkeltheder opbevares, men ellers findes husene nu kun på tegninger og fotografier. Der kan man holde de forskellige huse ud fra hinanden, og man kan se, hvorledes husene var bygget, da de gav ly til folk og fæ.

Næsten alle husformer i træ kendes fra Hedeby. Ved stavhuset består væggen af jordgravede lodrette planker. Man har fundet resterne af plankerne i jorden. Hvorledes de har været samlet foroven, kan man kun gætte sig til. Denne primitive form for stavhus kendes også fra rester af de ældste trækirker. Den mere udviklede form for stavbygning, som kendes fra de norske

Kunsthåndværk var en af Hedeby's næringskilder. Her er resterne af en træskovl, hvis skaft er skåret ud som et meget dekorativt fugleho-
ved.

stavkirker, har også været brugt i Hedeby. Ved den er kun hovedstolperne nedgravet i jorden. Mellem dem er der lodrette planker, som foroven og forneden er notet ind i vandrette bjælker. Der var også *bulhuse* i byen. Her bæres taget af jordgravede stolper, og mellem dem fyldes væggen ud af vandrette brædder. Endelig var der *bindingsværkshuse*, hvor også jordgravede stolper bærer taget, mens mellemrummene udfyldes af flettede grene, som igen dækkes af klinet ler. *Blokhuset*, hvis vægge dannes af vandrette bjælker, som laftes sammen i hjørnerne, sådan som det kendes fra vore dages Norge og Sverige, var ukendt i Hedeby lige til 1968, da man også fandt et hus af denne type.

Ved samme udgravning fandt man endvidere et helt hus, som var så velbevaret, at det lader sig gøre at fremstille et hus magen til. Det var et bindingsværkshus med stolper i en meters afstand fra hinanden på alle fire sider. Døren, som tydeligt kunne kendes på et smukt forarbejdet vandret dørræ, var i øst omtrent midt på langsiden. Mellem vægstolperne var der grenfletning, hvis enkelte grene var flettet vandret mellem stolperne og en lodret stok derimellem. Væggene var omtrent 2 meter høje. Huset var delt i

Hedeby var en hedensk by; men adskillige af dens indbyggere og mange af dens udenlandske handelsgæster var kristne. Derom vidner bl. a. denne bronceamulet med krucifiks, der er fundet under udgravningerne.

to rum ved en tværvæg. Det kunne man se af en planke i gulvet med en not, der har holdt på en flettet væg. Arnen bestod af en rund flade af marksten.

Huset var så velbevaret, fordi det omhyggeligt var lagt ned. Det har stået ret nær ved kysten på et sted, som åbenbart er blevet for fugtigt. Grenfletvæggene var blevet skåret løs fra stolperne ved lodrette snit og lagt pænt ned indad i huset fra alle fire sider. Endog gavltrekantens fletværk lå smukt oven på gavlvæggene. Taget har ikke været ret stejlt. Vægstolperne blev savet over lige over jorden, og tomten blev dækket med en halv meter tørv, som har bevaret det hele i den fugtige grund. Det må tydes som et vel tilrettelagt forsøg på at hæve grunden, og man har altså brugt risfletvæggene som faskiner til at bære tørvelaget. Oven på det hele blev der bygget et nyt hus, hvis svære stolper kunne ses.

Der var små huse, 4×5 meter, og store huse, op til 6×15,5 meter. De lå omhyggeligt ordnet i forhold til hinanden og til gaderne. Grundstykkerne var små, havde kun en passende *forplads* foran husene og var omhyggeligt indhegnet af *gærder* af forskellig byggemåde. Af de *gader*, som man kender, var en bygget af brædder og var 1,20 m bred. Den gik over bækken på en *plankebro*

af fint tømmerarbejde. Bækløbet var sikret ved, at siderne var sat op med risfletning. På adskillige grundstykker fandt man *brønde*. De var også bygget af træ, nogle af dem som firkantede bræddekasser, mens træforingen af brøndhullet ved andre nærmest havde tøndeform og også i sin teknik mindede ikke så lidt om bødkerarbejde. Grundvandet lå i denne østre ende af byen ikke dybt, højst 2 meter nede.

Der har hersket orden i Hedeby, men det var også nødvendigt i en by, hvor mange mennesker færdedes på til dels ret fugtig bund. Dette forudsætter en ordensmagt.

Dagligt liv i Hedeby II.

Udgravningsfundene viser, at Hedeby har haft en betydelig håndværkerstand, som af hjemlige og importerede råvarer har fremstillet bl. a. hjul, lerpoter, trævarer, våben og smykker.

Hedebys grave

I og omkring Hedeby er der fundet grave i massevis. Indenfor halvkredsvolden fandt man to store gravmarker i den sydvestlige del, og syd for volden ligger gravene i et bredt bælte. De afspejler på mærkelig vis Hedebys historie og brogede folkeliv. Der er mange slags: urnegrave, ringgrave, brandgrave, skeletgrave lagt i retningen nord-syd og skeletgrave med hovedet i vest. Der er grave med kister, og grave, som er bygget som kamre af træplanker. Gravenes nøjagtige tal kendes ikke, men det er højt, mindst 3.000, muligvis 7.000, og det er slet ikke sagt, at man har fundet alle Hedebys døde.

De forskellige gravformer kan være udtryk for Hedebys forskellige folkeslag, men det er det vanskeligt at sige noget om. Klarere er tidsfølgen. Brandgravene, hvor liget blev brændt, og resten af ligbålet blev puttet ned i en rund grube, ligger under skeletgravene og er altså ældre end disse. Af dem er de nordvest-vendte de ældste, for de ligger under de øst-vest-vendte. At lægge graven sådan, at den døde ser mod øst, er en kristen skik. Meningen er, at den døde kan se Kristus, når han vender tilbage på dommens dag. Men man tør ikke slutte, at den døde

i en sådan grav altid har været kristen, for man kan udmærket godt forestille sig, at en kristen gravskik har smittet af som en mode, så at den ydre skik har bredt sig før den egentlige tilegnelse af kristen tankegang. I nogle grave er fundet små kors. Gravene dækker hele Hedebys tid fra 800, ja måske 700, til henimod 1050. Om dette sidste årstal vidner en mønt i en grav. Den var slået af den engelske konge Edvard Bekenderen, som døde i 1066.

Det er ikke meget, der er tilbage af en sådan grav. Gravene ligger på steder, hvor bevaringsforholdene er dårlige. Syd for halvkredsvolden lå de store gravmarker, der blev udgravet i 1959 og 1960, i en mægtig slette af rødgulligt grus. Da overjorden var fjernet, tegnede gravene sig som mørke pletter, runde og sorte, når det var brandgrave, aflangt firkantede og brunlige, når det var skeletgrave. Af ligene var næsten intet tilbage, for det porøse grus gav næsten ingen mulighed for bevarelse af kød og knogler. Også tøj og kisternes brædder var forsvundet. Af andre ting kunne der ligge rustklumper, som havde været kistesøm, eller der lå ved bæltstedet en lille rustklump, som engang har været en *kniv*. Hist og her var den så velbevaret, at man kunne skimte knivens form. Ved siden af

Skålspænder i guld og bronze, båret parvis foran på kjolebrystet, var højdepunktet af kvindelig elegence. Her er et par bronzeskåle i naturlig størrelse.

lå ret regelmæssigt en lille *hvæssesten*, som hørte sammen med kniven.

Kvindegrave var lette at kende. To skålformede spænder – de ligner halve æg skåret igennem på langs, men er lidt større af bronze, ligger side om side. De har hægtet skulderstropperne af kvindeklædningen sammen foran på brystet. Ovenover ligger måske en lille rest af hovedskallen, og det er alt, hvad der blev tilbage af en blomstrende ung kvinde, som døde i Hedeby for 1000 år siden.

Disse spænder er arkæologerne glade for. De er nemlig rigt ornamenterede, og mønstret har skiftet stil i tidens løb. Man har rede på stils udvikling, og derfor kan skålspænder i en grav bruges til at bestemme dens alder med. Skålspænderne er et typisk nordisk træk, i dette tilfælde et dansk træk. Det viser, at der i denne internationale by har været *danske kvinder* i stort tal, og så kan man vel slutte, at der også har været en ret stor mængde danske mænd. Dem kan man ikke finde på anden måde, da der ikke var forskel på mandsdragten i de mange folkeslag, som færdedes i Hedeby. Skålspænder af bronze blev støbt i Hedeby selv.

Nogle få grave udmærker sig frem

for de andre, blandt dem *bådkammergraven*, som blev udgravet allerede i 1908 syd for halvkredsvolden, ikke langt fra de grave, som blev udgravet i 1959 og 1960. Graven er fra omkring år 900 og har ikke sin lige noget steds, for vel kender man grave i et skib eller en båd, som er sat på land og gemt i en høj, blandt andre Ladby-skibet, men i dette tilfælde er der tale om en kammergrav *under* skibet. Der var to kamre, hvori 2 eller 3 fornemme mænd var blevet begravet, at dømme efter de 3 sværd, der lå i graven sammen med anden rigmandsudrustning. Og så heste havde de fået med, for man fandt to hesteskeletter under bådens ene side. Båden var stillet oven på gravkammeret og det hele dækket af en lav aflang høj. Den er genfremstillet på Gottorp slot.

Ikke langt derfra, men midt imellem ganske jævne grave fandt man en anden *stormands* grav. Der var rester af en træbiste. Ved den døde fod stod en bronzeskål, og i den var et linnedklæde og et stykke vævet uldtøj, og ved siden af den en skål af tin eller sølv med et linnedklæde og en sølvske. Desuden fandtes en udskåret træske, hvis stil – Jelling-stil – kunne tidsfæstes til årene 900–950. Derudover var der mandssmykker af glasperler og sølvringe og et silkebånd af kinesisk

Hedebyes vandforsyning var dels bækken, som løb gennem byen, dels træsatte brønde som denne, der vidner om meget fint bødkerarbejde.

silke og to jernknive og et mægtigt tofliget *jernbradspid*.

Kammergravene – 9 mandsgrave og én kvindegrav i det sydvestlige bykvarter indenfor halvkredsvolden – udmærker sig frem for de andre

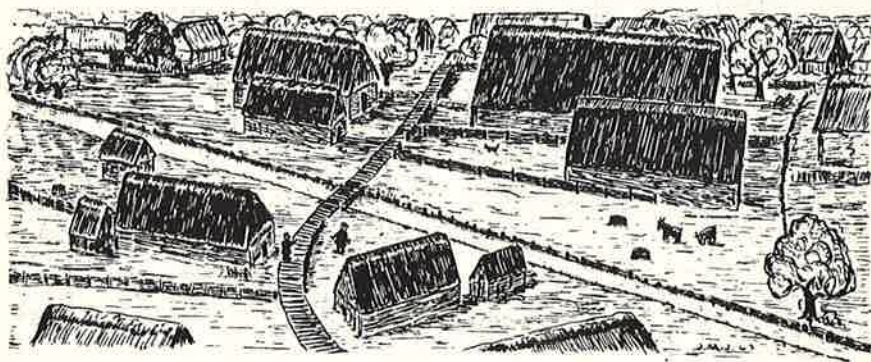
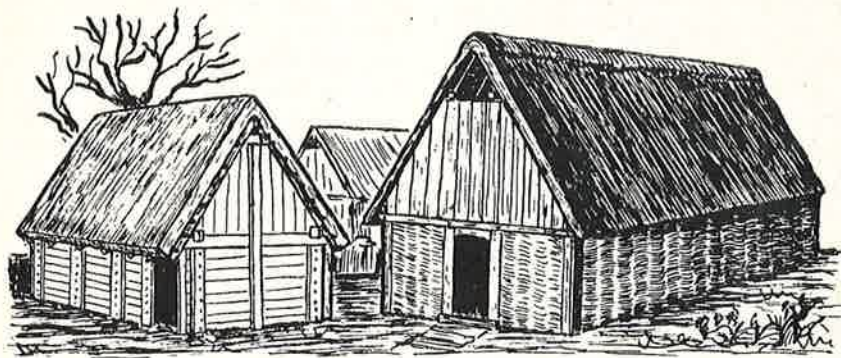
ved, at mandsgravene indeholder våben: spydspidser, skjoldbuler, en enkelt dolk, men aldrig sværd. En enkelt forsker mener, at disse kammergrave, som også findes på nogle få andre steder end i Hedeby, skulle være svenske og dermed vidnesbyrd om »svenkevældet« i Hedeby.

Hedeby's handel

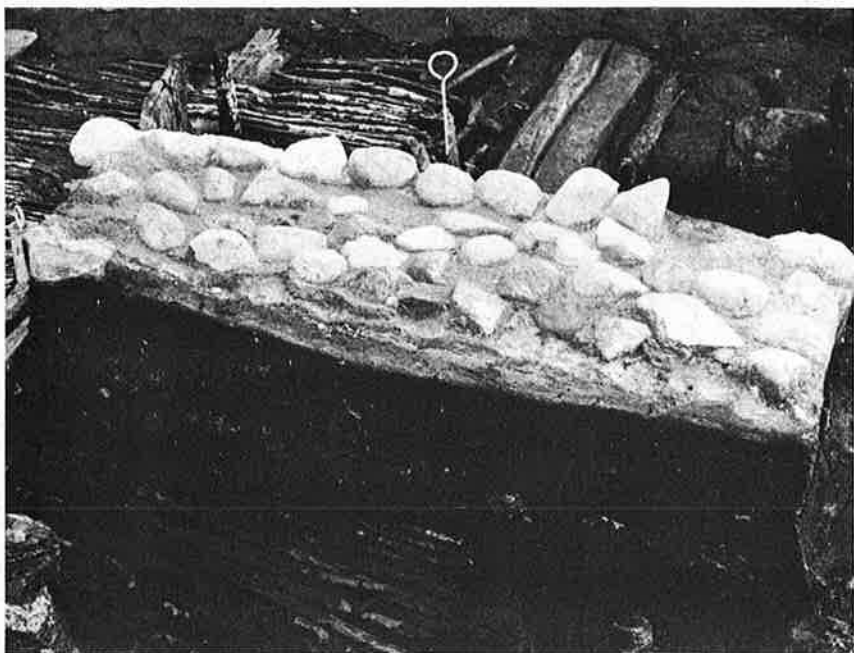
Det var handelen, der skabte Hedeby, og vi er ret godt underrettet om, hvad der handlede med, og hvilke veje handelen gik. Vigtige fremmede varer finder vi i Hedeby selv, og andre steder i Nord- og Øst-europa har man fundet varer og mønter, som stammer fra Hedeby.

Nogle af de vigtigste varer har vi kun kendskab til fra skriftlige kilder. Om Ansgars efterfølger *Rimbert* hedder det udtrykkeligt, at han i *Slaswich* har set en mængde kristne *slaver* i lænker, blandt dem en nonne, som han løskøbte for sin hest. Det var altså slaver fra det kristne Vesten, taget af vikinger, som Rimbert så. Ellers var det især det vendiske Østen, som leverede denne vare. Hedenske slaver blev meget efterspurgt af kristne købmænd i Vesten, da kirken forbød at sælge kristne slaver til araberne i Spanien og Afrika.

Sådan boede man i Hedeby - øverst rekonstruerede hustyper, nederst et rekonstrueret gadebillede.

Hedeby-husenes indre var et enkelt rum med den stensatte arne som det varmende midtpunkt.

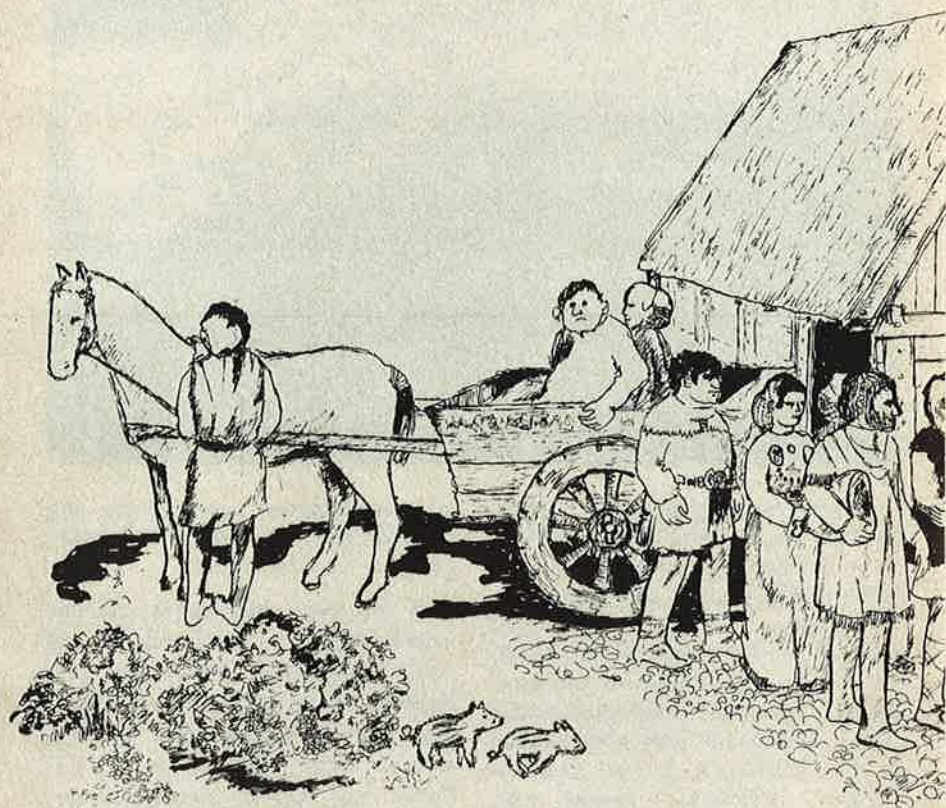

Frisiske vævede uldstoffer, *klæde*, kendes fra de samtidige byer Kaupang ved Oslofjorden og Birka i Mälaren og har ganske givet også været solgt i Hedeby. Islændingen *Gunnar fra Hlidarende* fik foræret en fyrstedragt og guldstukne handsker og et pandebånd med guldknuder og en russisk hat som afskedsgave af Harald Blåtand, da han gæstede kongen i Hedeby. I graven med bradspiddet var der bånd af guld-

indvirket kinesisk *silke*. Disse fine tekstiler må være indført fra Vesten eller fra Konstantinopel.

Vi ved med sikkerhed, at der har været solgt *vin* i Birka, og den må være kommet fra Rhinlandet over Hedeby. Nogle særprægede lerkan- der, som er mærket med *kors*, og som er fundet både i Birka og i Hedeby, men ikke er fremstillet der, har muligvis indeholdt altervin.

Dagligt liv i Hedeby III.

Ved særlige familiebegivenheder indledes festen med ofring til guderne. En pæl rejstes foran husdøren og offerdyret anbragtes oven på den.

Også de *valnødder*, hvis skaller er fundet i byen, må være indført.

Pelsværk er der naturligvis ikke fundet noget af i Hedeby's jord, men byens efterfølger og arvtager *Slesvig* betalte i det 12. århundrede sin skat til kongen i *mårskind*, og det er uden for al tvivl, at kosteligt pelsværk er blevet bragt til Hedeby fra Norge, Sverige, Finland og Rusland og solgt dyrt til vestlige købmænd.

Andre varer er fundet i Hedeby, og af deres materiale og form kan vi nøje se deres oprindelsessted. *Møllesten* af basalt kan kun være kommet fra Rhinlandet. *Kogekar* af fedtsten er fremstillet i Norge. *Glas* til brug for spejle er kommet fra Vesten. Af *lerpotter* og *-kander* er der fundet masser skår, og vi ved også, hvor de er kommet fra. Adskillige er kommet fra Rhinlandet, mens mange er kommet fra de vendiske lande langs Østersøen. Så kan man gætte, hvad der har været i dem: *honning*, *voks*, *vin*. Frankiske *sværd* og *spydspidser*, som vi nu finder i grave i det vendiske Østen, kan være kommet til Vendland over Hedeby. Der er fundet raverperle i Hedeby, og *ravet* kan som råstof være kommet fra de store ravlejer ved Østprøjsens kyst, og *jernmalm* er kommet fra Sverige, for talrige jernslagter i Hedeby stammer efter deres kemiske sammensætning fra

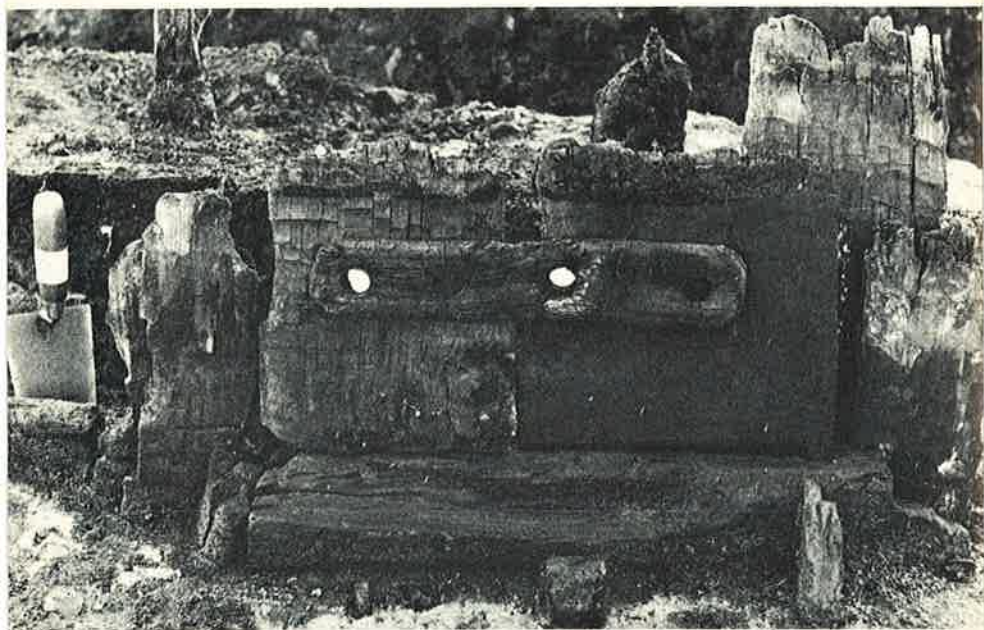
Sverige. *Tin*, *bly* og *bronze* er bragt til Hedeby og brugt af byens håndværkere, men vi ved ikke, hvor disse metaller er kommet fra.

Til handel havde man brug for *omsætningsmidler*. I Hedeby har man fundet både vægte til at veje sølv på og *forme* til at støbe sølvbarrer i og rigtige *penge*, nemlig både arabiske, engelske og frankiske sølvmonter. Omkring 850 begyndte man også selv at slå mønt i Hedeby, de ældste mønter i Danmark. De havde som forbillede den mønt, som kejser Karl den Store lod slå i Dorestad i Frisland. Senere har man efterpræget byzantinske mønter. Disse mønter findes i Hedeby selv og i de østlige lande, hvor de muligvis er havnet som betaling for vendiske slaver eller skind.

Handelens veje

Vi kan nu aftegne de handelsveje fra vest, nord og øst, som havde deres midtpunkt i Hedeby og gjorde den til en så vigtig handelsby. Fra vest er købmænd og varer kommet fra de gamle romerske byer *Mainz* og *Köln* og fra de nyere handelssteder *Quentowic*, *Domburg* og *Dorestad* i det nuværende Holland. Det var *friserne*, som i denne tid var det førende handelsfolk, men også saksiske købmænd fra *Bremen* og

Selvom der formentlig har været en ordensmagt i Hedeby, var det op til folk selv at sørge for den personlige sikkerhed. Derfor var der svære slåer for husdøren.

Hamborg og engelske fra *London* er kommet til Hedeby. Der er fundet både engelske, skotske og irske smykker i Hedeby. Skibe fra Vesten er sejlet op ad Ejderen og derfra videre op ad Trene. Hvor Danevirke stødte op til denne store, dybe å, lå *Hollingsted*, som var Hedeby's vestlige havn. Herfra blev varerne ført over land de knapt 20 km til Hedeby, og man havde derved spa-

ret den farlige færdsel langs Jyllands vestkyst og rundt om Skagen.

Mod nord var der forbindelse til handelsbyen *Kaupang* ved Oslofjorden, og mod øst førte søvejen til andre byer som *Wollin* og *Truso* på Østersøens sydkyst og *Grobin* på østkysten ved det nuværende Liebau. Øen *Gotland* var et vigtigt handelscentrum. Et andet lå i *Birka* på en ø i Mälaren, og fra Østersøen gik

Hedebys gader var ikke brolagte; den gående og kørende færdsel skete over 6-7 centimeter tykke træplanker, lagt side ved side og fæstnet til svellelignende træunderlag.

der veje ad de russiske floder til *Novgorod* og *Kiev* og videre til *Sor-tehavet* og *Konstantinopel* eller endnu længere østerude ad *Volga* til det *Kaspiske Hav* og *Bagdad*. *Rimbert*, *Ansgars* efterfølger, skriver udtrykkeligt, at *Hedeby* er »et sted, hvor der kommer købmænd sammen fra alle egne.«

Nogle af dem, der kom til *Hedeby*, kender vi ved navn.

Ottar

Den norske bonde og købmand *Ottar* gæstede den engelske konge *Alfred* den Store engang mellem 870 og 890. Han fortalte kongen, at han var sejlet nord og øst om *Nordkap* helt ind til *Bjarmernes land* ved det *Hvide Hav*, hvor man fangede hvaler og hvalrosser, hvis tænder gav *elfenben*, og af hvis hud man lavede *skibstove*. *Ottar* havde også været

For at undgå at slæbe vejens snavs og pløre ind i stuen, var der foran hver huedør anbragt en fletning af brædder og ris.

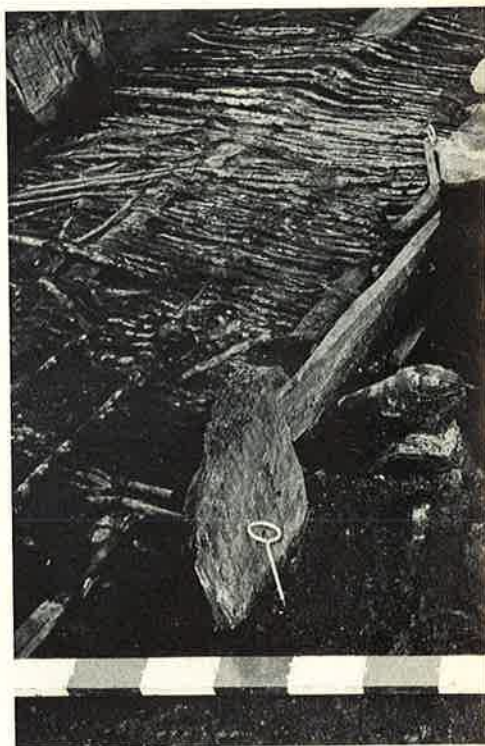
i den havn, som man kalder »at Haethum«, »ved hederne« eller Hedeby. Den ligger mellem vendernes, saksernes og anglernes land og står under dansk herredømme. Også andre nordmænd har sikkert solgt skibstove og hvalrostænder i Hedeby.

Wulfstan

Kong Alfred beretter også om den søfarende købmand *Wulfstan*, som vel var englænder. Han sejlede omkring 875 fra Hedeby til Truso ved det nuværende Elbing i Østprejsen. Truso er blevet udgravet i vore dage, og fundene viser, at denne by er grundlagt af nordiske købmænd, vel sagtens fra Gotland, som selv var et vigtigt handelssted.

At-Tartûsji

Vi ved også, at der har været en araber i Hedeby omkring 950. Han hed *At-Tartûsji* efter sin hjemby Tortosa i Spanien, som dengang var under arabisk herredømme. Hans beretning om Hedeby, som han kalder Slesvig, er bevaret: »Slesvig er en meget stor by ved verdenshavets yderste ende. I byen er der kilder med ferskvand (der tænkes på de brønde, som vore dages oldforskere finder). Dens indbyggere tilbeder Sirius (Hundestjernen, d. v. s. at de er hedninger), undtagen nogle få,

som er kristne og har en kirke der«. *At-Tartûsji* fortæller: »De fejrer en fest, som de alle kommer sammen til for at ære deres gud og spise og drikke. Når en af dem slagter et offerdyr, rejser han pæle ved sin husedør og lægger offerdyret derpå, en okse, en vædder eller en ged eller et svin, for at folk kan vide, at han

Et jernspid til at dreje stegen over arneilden på hørte til husmoderens rekvisitter.

ofrer til ære for sin gud. Staden er fattig på gods og varer. Beboerne lever af fisk, for dem er der mange af der«. For denne araber fra en af Vesterledens største og rigeste byer med en forfinet kultur kunne Hedeby nok synes at være fattig, og han havde ikke meget til overs for Hedeby-boernes sang. Han siger, at den »lyder som hundegøen«. Araberen har nok været i Hedeby for at købe slaver.

Ansgar

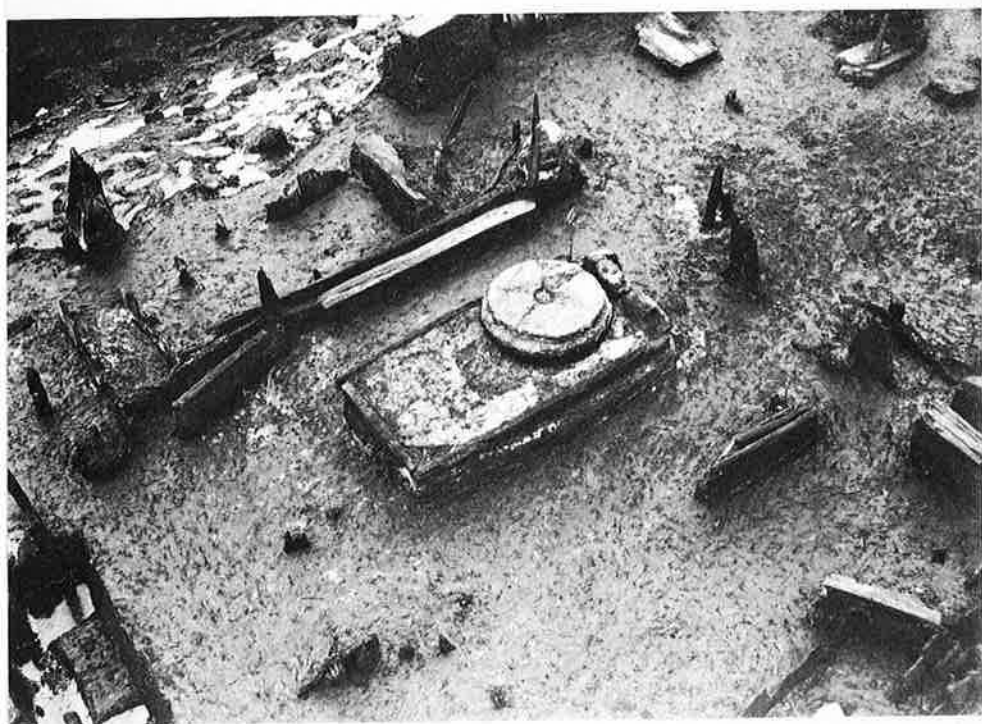
Den navnkundigste gæst i Hedeby var dog *Ansgar*, som første gang var her i 826. Omkring 850 fik han

af kong *Hårik* lov til at bygge en kirke ved Hedeby, som i Ansgars levned kaldes *Sliaswich*. Det var den første kirke i Danmark. Denne kirke har man gerne villet finde, og der har været peget på *Haddeby kirke*, som ligger på et sært afsides sted. Man har gravet i kirken, men ikke fundet noget, der var ældre end den nuværende kampestenskirke fra 12. århundrede. Nu må man gøre sig klart, at Ansgars kirke næppe har adskilt sig fra så mange andre af Hedeby's træhuse, hverken i størrelse eller form, så det er muligt, at vi aldrig finder den, hvor meget der end graves, ja måske har vi fundet den uden at vide det, fordi den ikke kan skelnes fra andre huse. Fra Hedeby rejste Ansgar videre til Birka.

Hvervning af væringer

Ansgar kom til Hedeby fra vest over Hollingsted, og At-Tartûsji er kommet samme vej. Ansgar kom for at fiske mennesker lige som apostelen Peter, og araberne har set den kirke, som Ansgar grundlagde. At-Tartûsji kom for at købe mennesker som slaver. I 1968 har man fundet et rundt *blysegl* omkring 5 cm i diameter, som åbenbarer en interessant sammenhæng. Det har tilhørt en udsending fra kejseren i Konstantinopel, og indehaveren kunne der-

Brød bagtes af selvmalet mel. Møllestenen af basalt var nødvendig i husholdningen.

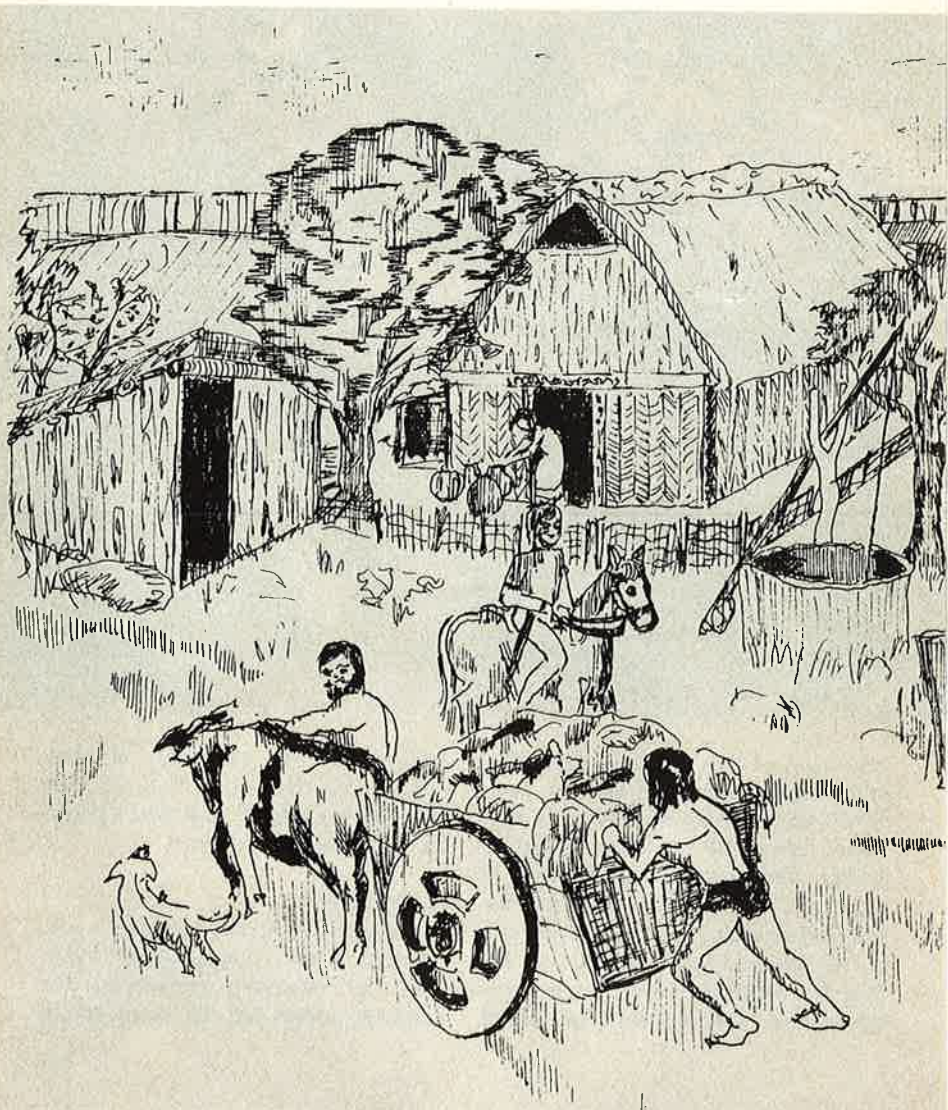
med vise, at han optrådte på kejserens vegne ved ordningen af handelsforhold og ved hvervning af nordiske hærmænd til den kejserlige livvagt, som kendes under navn af *væringer*. Det var en anden form for menneskehandel end missionærens og slavehandlerens. Denne udsending fra kejseren i det fjerne Konstantinopel, som nordboerne kaldte

Miklagård, »den store by« er kommet øst fra. Seglet er frisk og ikke slidt, så manden er nok død i Hedeby kort efter sit komme.

Hedebys folk

Foruden frankeren Ansgar, nordmanden Ottar, englænderen Wulfstan, den navnløse græker og den spanske araber har der været andre

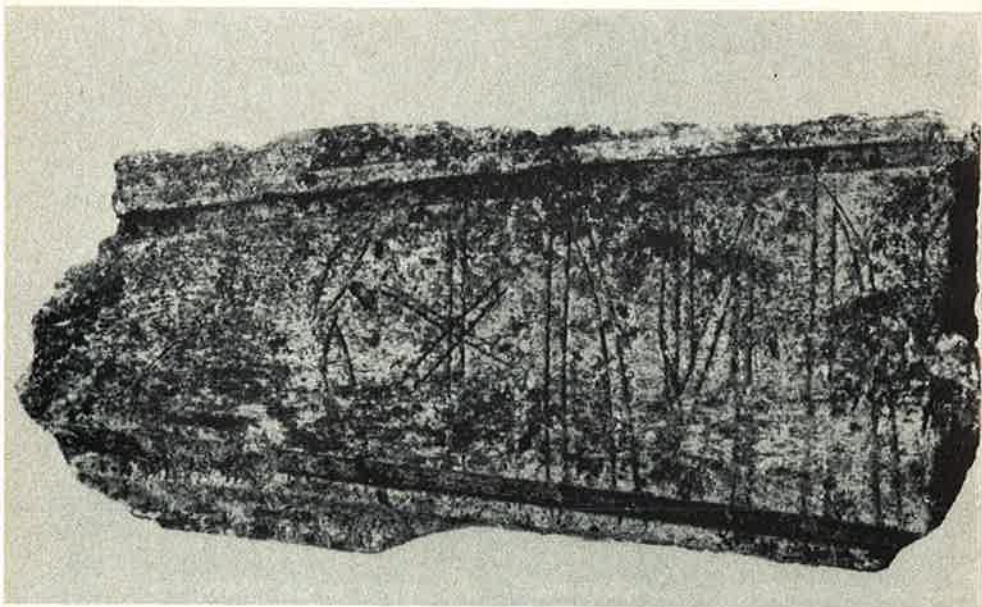
Dagligt liv i Hedeby IV.

Morgenstemning ved fællesbrønden - slaver og herskab,

Hvis Hedeby's mænd var som deres samtids landsmænd i Danmark var de meget omhyggelige med at pleje deres udseende »for at overvinde kvindernes kyskhed«, siger en engelsk kilde. Her er resten af en kam med runeindskrift »HUSUM . . .«

af deres landsmænd i Hedeby for kortere eller længere tid. Der har været frisere, saksere, englændere, irer og skotter, vendere, svenskere, finner og andre af Østersøens folkeslag, et mylder af verdens tungemål, for Europas havnebyer var dengang og har siden været ret internationale. Men der har naturligvis også været *danske købmænd*. Og så har der været de mange håndværkere.

Hedeby's håndværk

Hvor så mange købmænd kom sammen, kunne også håndværkere afsætte deres frembringelser.

At byen har rådet over fremragende *tømmermænd*, viser allerede de forskellige hustyper, som til dels er udført i forfinet teknik. Man har sikkert også bygget *skibe* og lavet *tønder*. Og overalt i byen finder man vidnesbyrd om andre håndværk.

Blandt Hedeby's potteskår er der også en særlig ægformet *lerpotte*-

type, som kun findes her, og som må være lavet på stedet. Den er fremstillet på drejeskive og det forudsætter en ikke ringe produktion. Spredt omkring finder man ligeledes vægte fra væve, så at man må antage en ikke ringe fremstilling af tøj. Der er fundet masser af læder, sandsynligvis rester af skomageres arbejde.

Rundt omkring finder man mængder af *hjordetakker*. Det er gennemgående ret store stykker, og mens man naturligvis også finder knogler i

massevis som affald fra Hedeby's køkkener, er der meget få knogler af hjorte og andre jagtdyr, og derfor nådes man til at tro, at jægere fra en vid omkreds har afsat store *hjordetakker* i Hedeby som råstof for de håndværkere, som fremstillede *kamme*, *hårnåle*, *knivskafter*, *terninger* og andre *spillebrikker*. Der er fundet adskillige *kamme*. De består af to aflange flade stykker *hjordetak* eller ben, som holder sammen på nærmest kvadratiske *hjordetaks-* eller benflader, hvor kammens tænder

Indenfor Hedeby's voldbeskyttelse fandtes også byens gravmarker. Her undersøges gravene af arkæologer.

er udsavet. På et stykke af en kam har man fundet *runer*, som man foreløbig har læst som HUSUM... og tydet som en del af et personnavn. Der er også fundet en *runepind*, som dog ikke er tydet endnu.

Der er også dukket værksteder op, hvor man har fremstillet perler, spillebrikker og smykker af *ræv*. De slagger af svensk myrmalm, man har fundet rundt omkring, og hvis kvalitet var bedre end malmen fra de jy-

ske moser, kunne tyde på *våbenfremstilling* eller i hvert fald smedning af knive. Smede har der i hvert fald været. Man var så heldig at finde rester af en *glasovn*, hvor man kan have fremstillet både glasperler, planglas til spejle og ruder og måske også glasbægre, men dog vel sagtens af indført råglas.

En særlig betydning har Hedeby's smykkesmede dog haft. De har støbt *bronze, tin, sølv og guld*. Tin er noget særligt for Hedeby. Tin var et ret sjældent metal og sikkert ret dyrt. Man finder de *digler* af fedtsten, hvori man har smeltet metal. De bærer tydeligt præg af at have været i stærk varme adskillige gange, og i nogle af dem sad der endnu broncerester. Der var også *støbeforme* af brændt ler. I dem har man støbt de *skålformede spænder* af bronze, som vi også finder i Hedeby's kvindegrave og rundt om i Norden, for de er noget særligt nordisk. Der er også støbeforme til *kløverbladsformede spænder*, og man har støbt *parerstænger* af bronze til sværdfæster. De bedste og dyreste arbejder i bronze blev forgyldt. Dertil havde man brug for *kviksølv*, som man også har fundet rester af. Af ganske særlig betydning er forme af spæksten, hvori man har støbt små *kors*, som også er fundet i gravene. Men man har også fremstillet

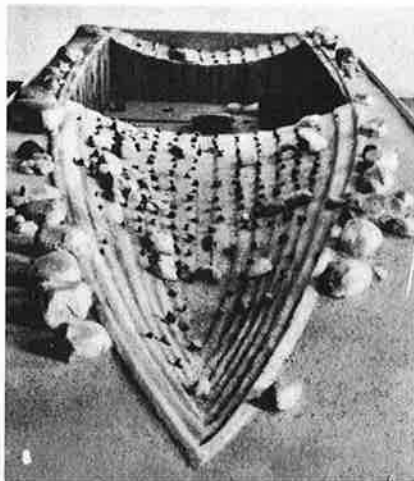
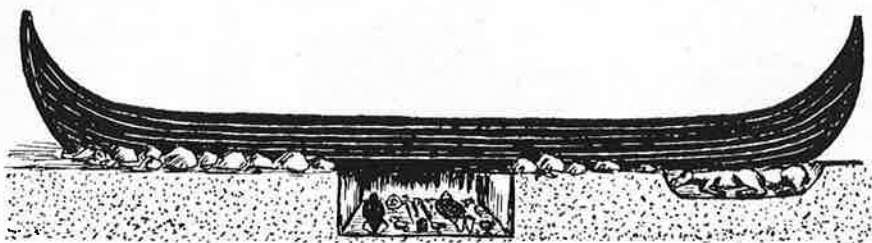

små *hamre* – gudens Tors tegn – til landets hedenske indbyggere. En klog købmand leverer varer til alle! Også det meget krævende *filigranarbejde* i guld og sølv har man mestret i Hedeby. Til den slags arbejder brugte man presseforme, og et guldsmykke, som er lavet over en presseform, som er fundet i Hedeby, er kommet for dagen i Øster Gøtaland i Sverige, og andre smykker, som er smedet i Hedeby, findes

i Danmark, Norge og Østersøområdet.

Andre folk har tjent til livets ophold som *fiskere*. At-Tartûsji omtaler de mange fisk, og Slien har helt op til vore dage været fiskerig, især er der dejlige sild. *Skipperne*, som var kendt med forholdene i Østersøen, har været efterspurgt af fremmede købmænd. Byens *havn* har ligget ud til Hadeby nor. Dens jævnt stigende bund har været bekvem for da-

Rekonstruktioner af den mest bemærkelsesværdige grav, der er fundet ved Hedeby, en stormands båd-kammergrav med vikingeskib over et plankesat gravkammer med to døde, omgivet af et rigt våbenudstyr. Skeletter af tre heste lå tæt ved gravkammeret.

tidens ret lange og flade fartøjer, som let kunne trækkes på land. Vigtige var også *vognmændene*, som kørte varerne over land til eller fra Hollingsted ved Trene.

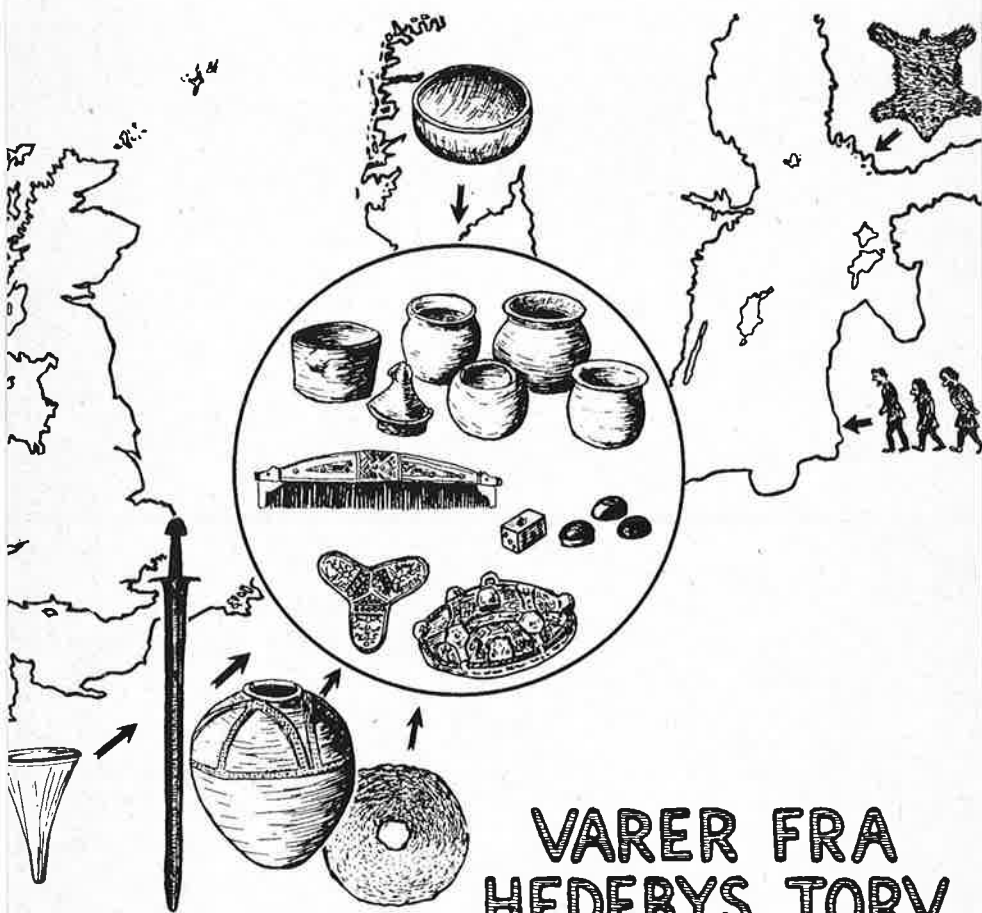
Hedeby's hverdag

Oldforskerne bjørger *ting* og *genstande* op fra Hedeby's jord, fra by-

ens veje, hustomter og grave. De gør iagttagelser af *kendsgerninger*, og denne viden samler de så vidt muligt sammen til en helhedsbetragtning, men før der kan opstå et livligt billede af livet i den gamle handelsstad, må man gå ud over den strenge videnskab og til en vis grad give sig digtningen i vold, især da kendsgerninger kan tydes forskelligt.

I Hedeby har man f. eks. fundet skiveformede runde sten med et hul i midten. Det er vævevægte, som har været brugt til at holde trendrådene stramme på væven. Men er det nu et vidnesbyrd om husmoderens hverdagsarbejde i et håndværkerhjem? Eller har en foretagsom mand tinget med frie kvinder fra omegnen om, at de skulle komme og væve tøj for ham, som han så har afsat til købere nær og fjern? Vi ved med sikkerhed, at der har været trælkvind-

De varer, der handlede med i Hedeby og som gjorde byen attraktiv også for fremmede købmænd, var dels hjemmegjorte, dels og navnlig importerede - fra slaver og skind til våben og keramik.

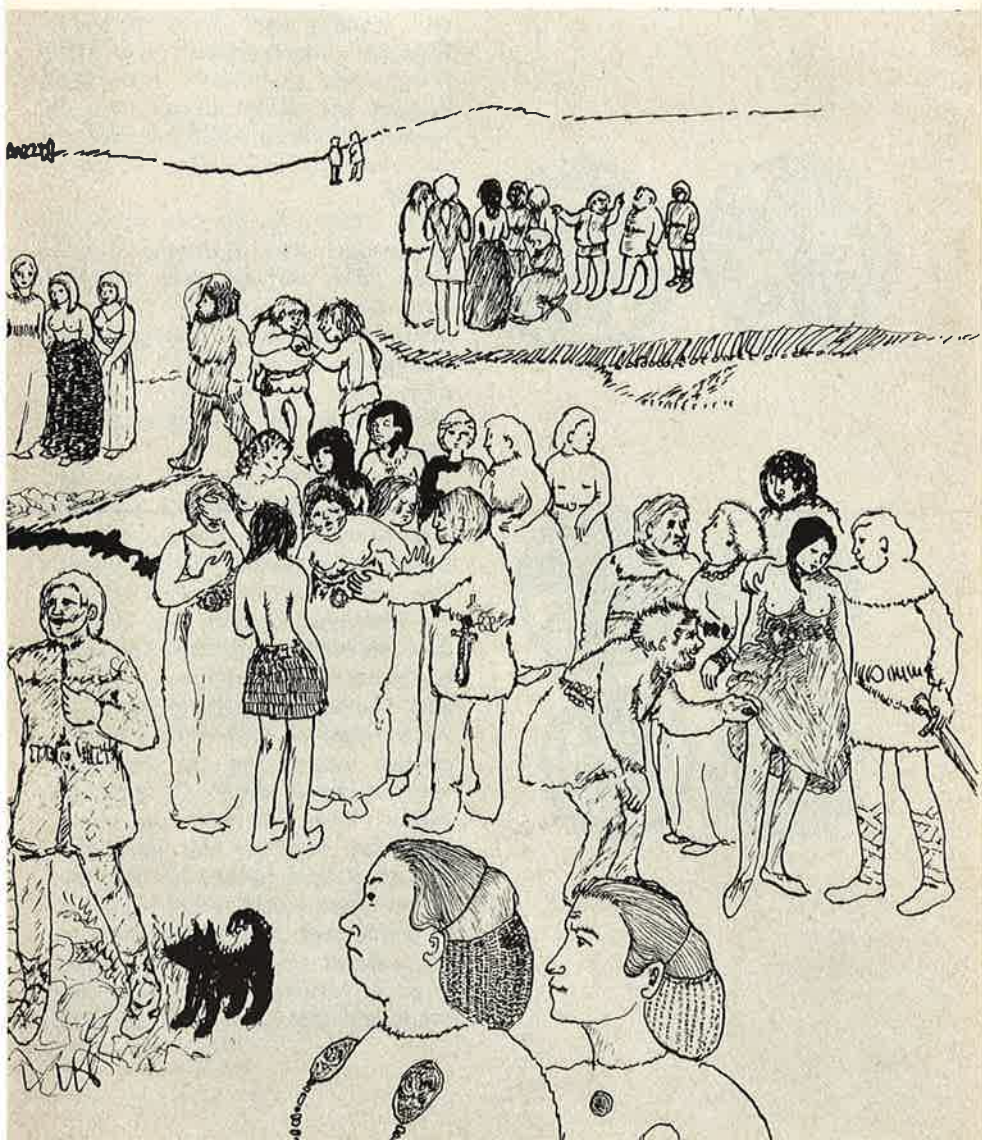
VARER FRA HEDEBYS TORV

I CIRKLEN BYENS EGNE PRODUKTER

Dagligt liv i Hedeby V.

Fra vikingetogt i Østersøen hjembragtes slaver og slavinder, hærtagne eller opkøbte i Polen og Balticum. De solgtes på Hedeby's slavemarked til hjemlige og vesteuropæiske liebhavere.

I Hedeby blev de første danske mønter slået, først i begyndelsen af det 9. århundrede som en efterligning af Karl den Stores Dorestadt-mønter (øverst for- og bagside), senere i egen kunstneriske udformning (de fire nederste fra henholdsvis det 9. og det 10. århundrede).

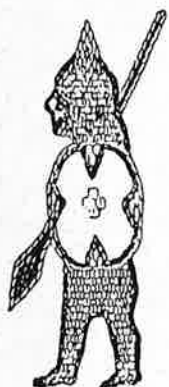

der i Hedeby og Danmark dengang. Stammer væbevægtene fra halvt nedgravede grubehuse, hvor ufrie kvinder har siddet dagen lang og trællet ved væven? Både det ene og det andet og det tredje har været muligt.

Og i denne by har der været efterspørgsel efter hærtagne kvinder uden egen vilje og uden rådighed over deres egne legemer til at stille mænd tilfreds, som i mange måneder havde været langt væk fra deres hjem. Men denne virksomhed, så sikkert som den har været til, har ikke efterladt spor.

Husmoderen i sit hus har man ikke svært ved at se for sig bøjet over håndkværnen, hvis møllesten af basalt vi har fundet. Huset, hun sidder i, er ret mørkt, for ikke alene er det småt med vinduer, men ilden på den stensatte skorstensløse arne har sodet husets vægge og tag helt sort. Gulvet er dækket af sand, som var behageligst inden døre, men ude mellem husene var der træklædte veje og foran døren lå risflettede måtter. Både mandens og konens redskaber har ikke blot været dækket, så at de lå rigtigt i hånden, men de har også været smukt formet for at glæde øjet, med skafter som løb ud i smukt udskårne dyrehoveder. Efter At-Tartúsjs ord om fisk som næringsmiddel, kan man forestille

Om påklædningen i Hedeby kan vi fra fundene slutte, at den har været som vikingetidens dragter iøvrigt, således som vi bl. a. kender dem fra tekstiler fra det samtidige norske Osebergskib (tegningerne nedenfor efter B. Hougen).

sig, at der i et hjørne af stuen har stået en tønde med dejlige saltede Sli-sild, og på hanebjælken har hængt røgede skinker og flæskesider. Vi har fundet svineknoglerne.

Vi ved endnu ikke, om der har været særlige torve i Hedeby, hvor købmændene kunne falbyde deres varer, eller om de har stået foran deres huse i den gode årstid ligesom håndværkerne, der har brugt enhver lejlighed til at arbejde i fri luft. Her foran husene, fortæller At-Tartūsji, blev offerdyrene anbragt til beskuel-

se, og han kan berette om *festlige lag* af glade mennesker, som ærede guderne, men i den store stemmel af mennesker, som handlede eller hentede råstoffer til deres virksomhed, har der også gået mænd med matte øjne, *træltagne folk*, og selv den frie blev ramt, for byen har tit set *ligtog*, prægtige skarer af rigt klædte kvinder, når en stormand blev begravet, eller i aftenskumringen en ensom håndværksklædt mand, som bar sin kone eller sit barn til graven uden for byen.

Døden har hørt til byens vigtigste myndigheder. Den har ikke givet henstand, men krævet en høj told af folket. Det viser tallet på Hedeby's grave, og gennemsnitslevealderen har været ret lav. Det kan man skønne af skeletterne. Husene stod tæt sammen på Hedeby's fugtige grund, og man må forestille sig, at sot og syge – en influenzaepidemi eller lignende – har hærget rædsomt, uden at mennesker kunne stille noget op, ud over at begrave deres døde.

Gravene har i det meste af Hedeby's tid ligget uden for byen. Vel drog man omsorg for de døde, men man var også ræd for dem. Først med kristendommen rykker de døde ind i byerne, ja ind i kirkerne, til de levende. Blandt gravene syd for byen ligger også lig, som efter kristen skik er lagt med blikket mod øst, men man har åbenbart ikke været helt tryk ved den nye skik, for der var lagt store sten på gravene, som om man har villet sikre sig mod, at de døde gik igen. Det gjorde de dog ikke. De lå der endnu, da vi fandt dem.

Men livet havde også sine glæder. Om bryllupsskikke ved vi intet. Hvis man skal tro At-Tartûsji, har kvinden haft en ret fri stilling. Hun har – en uhyrlighed for en araber! – kunnet kræve *skilsmisse*, og – hvis man stadig skal tro araberne – man har

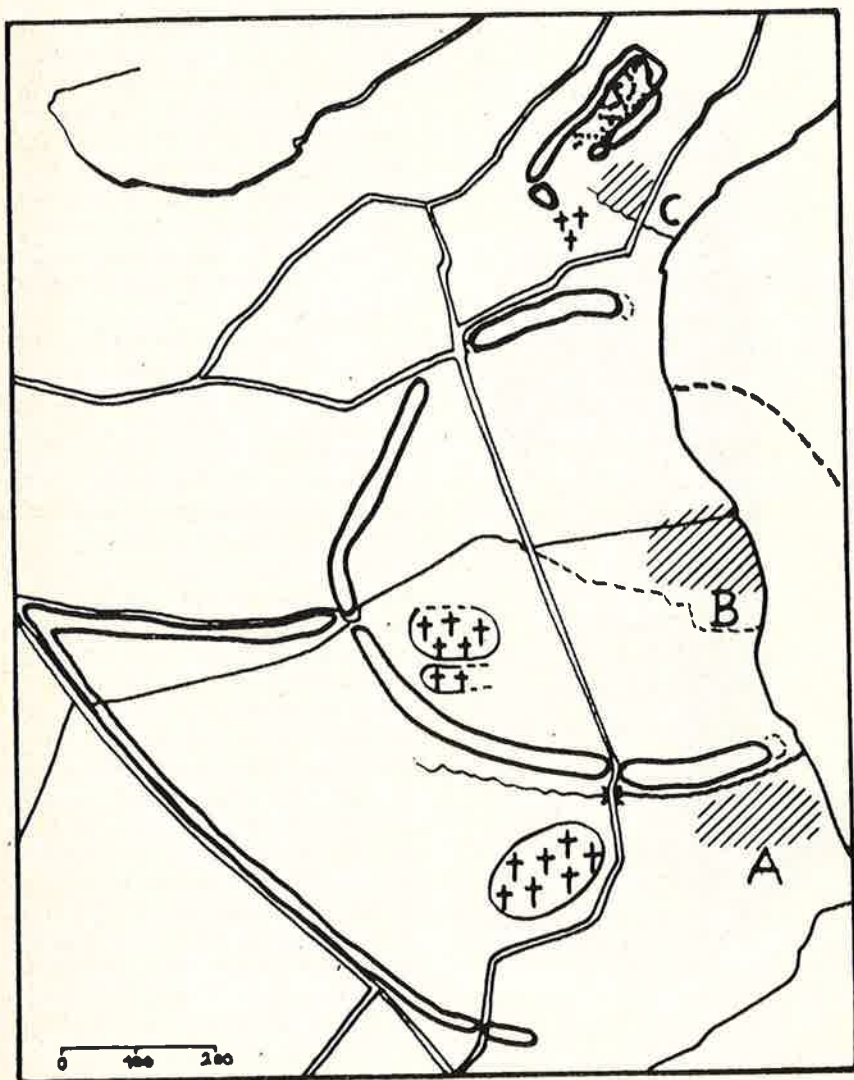
skilt sig af med uønskede børn ved at drukne dem. Det har dog nok været undtagelsen. I Hedeby har der sikkert vrimlet med børn. Drengene har rundt omkring byen på hederne vogtet de får, hvis lange, lige og spidse horn vi finder i mængde – og Hedeby-samfundet har trods forskelle i mangt og meget dog i grundtrækkene haft meget til fælles med dagliglivet i dag.

Der har været livligt i Hedeby og anledning nok til kiv blandt de mange folkeslag og forskellige slags mennesker og det har været nødvendigt med en ordensmagt. Men Hedeby havde også en hersker.

Hedeby's hersker

De fremmede købmænd har ikke kunnet komme til Hedeby og opholde sig der uden tilladelse fra landets hersker, og det vil sige kongen af Danmark, ja det er sandsynligvis ham, som i samarbejde med købmænd har grundlagt byen. Første gang, at byen nævnes, er i det franske riges årbøger, hvor der fortælles om kejser Karl den Stores krig mod sakserne nord for Elben. Nogle af dem søgte tilflugt hos *kong Godfred* af Danmark, og denne konge kom i 804 »med sin flåde og sit riges hele rytteri til det sted, som kaldes *Sliesthorp*, på grænsen mellem

Et tegnet kort over Hedeby. Ved A er den ældste bykerne fundet, formentlig fra omkring år 700. B og C er lidt senere bebyggelser. Korsene viser Gravmarker.

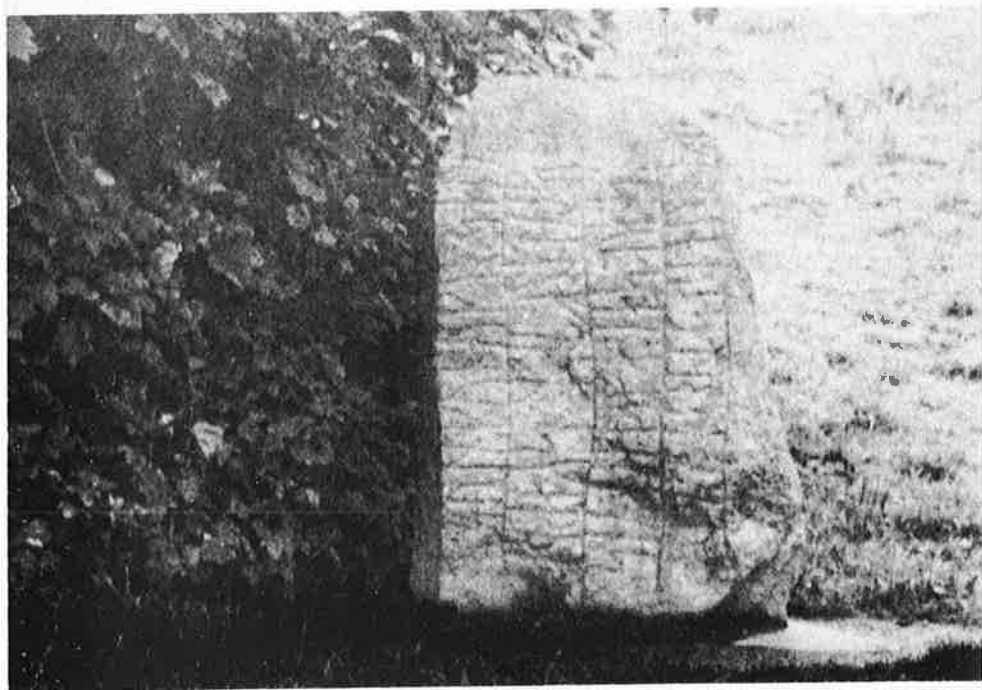
»Thorulv, hirdmænd hos Svend, rejste denne sten efter Erik, sin fælle, som fandt døden, da drenge sad om Hedeby, og han var styresmand, en meget velbyrdig dreng«. (Erik-stenen findes nu i Gottorp-museet).

hans rige og Saksland«. I 808 fortælles det, at kong Godfred angreb de vendiske abodritter, som var kejserens forbundsfæller, og ødelagde deres by *Reric*, som har ligget et sted på den nuværende tyske Østersø-kyst. »Han førte«, fortæller årbogen, »købmændene bort med sig. Flåden lettede, og med hele hæren drog han til den havn, som hedder *Sliesthorp*«.

I de senere år er det lykkedes oldforskere at finde en mønt og andre sager i gravene syd for byen og i en boplads umiddelbart syd for Halvkredsvolden, som er ældre, måske fra omkring 700. Men Hedeby blev først rigtigt til noget, da kong Godfred anviste Rerics købmænd Hedeby som deres fremtidige handelsplads. Købmændene må have indset, at kongens plan var den rette, for fra hans tid og til henimod 1066 blomstrede byen, og til syvende og sidst var købmændene her af egen fri vilje – heller ikke kongen kunne jo holde på folk, hvis arbejde det var at rejse med varer – og de fortsatte med at komme ud fra et egenkærligt håb om fortjeneste. Den har været stor, for de blev her, selv om de måtte betale kongen. Vi ved ikke, hvad kongen fik, men i Slesvig by, arvtageren på Sliens nordlige bred fik kongen skat af hvert et hus. Han fik told af alle varer, og han fik bø-

»Svend Konge satte stenen efter sin hirdmand Skarde, som var draget vesterud, men nu fandt døden ved Hedeby«. (Skarde-stenen står stadig på sin oprindelige plads ved vejen fra Hedeby til Danevirke).

der, når byens borgere brød den lov, som kongen gav. Fra Ansgars leved ved vi, at kongen havde en jarl i byen. Man har ment, at den skovklædte *Højborg* umiddelbart nord for halvkredsvolden skulle have været stedet for en kongelig borg, hvor jarlen sad, men det er yderst tvivlsomt, om den lave vold, som rander bakken, og de grave, som ligger der-

oppe, har noget som helst med Hedeby at gøre. Jarlen har indkrævet kongens indtægter, og det kan have været ham, som tvang beboerne til at holde gader, huse og broer i ordentlig stand og vågede over byens fred. Måske kongen også har arvet de købmænd, som døde i Hedeby. I det senere Slesvig måtte borgerne ligefrem af kongen købe retten til at

Dagligt liv i Hedeby VI.

Et sidste farvel, mens vikingeskibene med dra-
gehovedet sat på plads på stævnen står ud gen-
nem Slien på vej mod hørtog i Østersøen.

lade deres bo gå i arv til slægtninge, og det er ikke urimeligt at tro, at noget lignende har været ret i Hedeby. Hedeby er blevet til, fordi både konge, købmænd og håndværkere havde fordel af at gå sammen om at udnytte de enestående muligheder.

Dem kunne også andre af jordens mægtigste se. Omkring 1075 skrev *Adam af Bremen* et historisk værk, som er en vigtig kilde til Danmarks og Hedeby's historie. En stor del af sin viden havde han fra kong *Svend Estridsøn*, som fortalte ham, at »efter kong Helge fulgte Olaf, som kom fra Sverige og vandt Danmark med våbenmagt. Han havde mange sønner. Af dem satte *Chnob* og *Gurd* sig i besiddelse af kongedømmet efter faderens død«. Denne *Chnob* og hans søn kender vi fra to runesten, den lille og den store *Sigtryg-sten*, som begge er fundet i Hedeby's omegn. De har omtrent samme indskrift. På den lille sten står:

Asfrid Odinkarsdatter gjorde disse kumler (mindesmærker) efter kong Sigtryg, hendes og Gnupas søn, Gorm ristede runerne.

Vi har altså her en hel kongerække: *Olaf*, *Gnupa* og *Sigtryg*, hvoraf den første siges at være kommet fra Sverige. Man har heraf villet udlede en svensk militær besættelse af hele

det sydlige Danmark: Falster, Lolland, de sydfynske øer og Sønderjylland, og man har brugt både stednavne, runer og kammergrave som vidnesbyrd om dette »svenkevælde«. De tre konger er sikre nok – den store gravhøj syd for byen, som nu hedder Kongshøj, hed i folke-munde »*Kong Sies høj*«, og det kan være »*Sigtrygs høj*« – men vi ved ikke, hvor store konger de har været, og hvor »svenske« de var. Enten må de have hersket i hele Danmark, eller også må de have siddet som lyd konger i Hedeby under mægtigere kongers vælde i Danmark og betalt skat til dem. Der er derimod intet, som kan bruges som bevis for en stor svensk *bosættelse* i Syd-Danmark og i Sli-egnen.

I hvert fald blev *Gnupa* gjort til skattepligtig lyd konge, da den tyske konge *Henrik Fuglefænger* i 934 trængte frem til Hedeby og indtog byen. Hvem der rådede for magt og indtægter i Hedeby efter den tid, er uklart, men fra 974 genoprettede kejser *Otto 2.* det tyske herredømme, som han holdt til sin død i 982.

Engang i dette stormfulde 10. århundrede regner man med, at den mægtige *halvkredsvold* er blevet bygget, men man kan ikke tidsfæste den med sikkerhed. Måske er det de »svenske« konger, der har ladet den opføre, for at byen kunne klare

sig mod pludselige overfald. Men byen kunne kun leve, hvis dens forbindelser over havene i vest, nord og øst var åbne.

Og så står en skønne dag danekongen *Svend Tveskæg* (985–1014) med en stor hær foran Hedeby's porte, og han trænger ind i byen og får den i sin magt. Om disse voldsomme hændelser har vi to vidnesbyrd fra byens umiddelbare nærhed, nemlig

Skarde-stenen:

Kong Svend satte stenen efter sin hirdmand Skarde, som var draget vesterud, men nu fandt døden ved Hedeby

og *Erik-stenen:*

Thorulv, hirdmand hos Svend, rejste denne sten efter sin fælle Erik, som fandt døden, da drenge (krigere) sad om (belejrede) Hedeby, og han var styresmand, en meget velbyrdig dreng.

Efter den tid har byen nok ligget sikkert i danekongernes hånd, men oldforskerne mener at se tegn til, at det langsomt gik ned ad bakke. Og det endte med mord og brand. Kong *Svend Estridsøn* og den norske konge *Harald Hårdråde* kæmpede om Danmark. Det lykkedes Harald at indtage Hedeby, og hans krigere var ikke videre hensynsfulde. En skjald digtede et kvad om dåden:

*Hidsigt brændte vi hele
Hedeby ned til grunden.
Sligt må man kalde en kraftig
krigerfærd skulle jeg mene.
Til Svend vil det svie, at luernes
svælg fortærede husene.
Årle i nat før otte
jeg entrede borgens mure.*

I originalteksten står der »på borgens arm«, og det er åbenbart halvkredsvolden.

Hedeby blev genopbygget – og ødelagt påny. I 1066 rejste *venderne* i Østholsten sig mod det tyske tryk, og det gik også ud over naboen mod nord. Hedeby blev atter plyndret. Der er fundet brandlag i byen, og i havnen ligger der endnu brændte og sænkede skibe med dræbte mænd overbord. Men det var ikke krigen, der til sidst lagde byen øde. Købmanden er nemlig stærkere end krigeren. Krigeren kan dræbe mænd og brænde byer, men hvis det er muligt at tjene penge på stedet, kommer købmanden igen og bygger byen op lige så tit, som krigeren hærger den. Den sidste tidsfæstede genstand fra Hedeby er den mønt fra *Edvard Bekenderens* tid, omkring 1050, som man fandt i en grav. Ret meget ældre er byen ikke blevet.

Mellem 1050 og 1134 – i dette år var domkirken i Slesvig i brug – har man fundet det formålstjenligt at

flytte byen over på nordbredden af Slien, hvor *Slesvig* nu ligger. Slesvig arvede Hedeby's handel og ry og klarede sig udmærket i rum tid endnu. Den blev en stor by med mange kirker, blandt dem domkirken, hvor biskoppens sæde stod. Og Knud Lavard og hans slægt styrede herfra hertugdømmet Slesvig. Men tiden arbejdede mod Slesvig, og sakserhertugen *Henrik Løve* (1129-95) grundlagde *Lübeck*, og dermed var tyskerne stødt frem til Østersøen. Storhandelen gik nu over til Hamborg og Lübeck, hvis havn ved Trave-floden var bedre egnet for den nye mere dybtgående skibstype: *koggen*. Slesvig klarede sig som handelsby for Sønderjylland og frem for alt som styrelsens og kirkens by, og det er den den dag i dag. I tidens fylde måtte Lübeck overlade føringen til *København* som den store handelsby ved Østersøen.

Udgravningernes betydning

Og imedens groede græsset på Hedeby's tomter i 1000 år.

Men fra 1900 har man med afbrydelser gravet i den gamle by. Den har betydning ud over sig selv, for mulighederne for fund fra årene 700 til 1000 er enestående i Hedeby. Vi kender ganske vist også Birka i Mä-

laren, men bevaringsforholdene dér er dårlige. Datidens andre vigtige handelsbyer i Nordvest-Europa ligger nu under storbyer som Mainz, Köln, London, Hamborg og Bremen, og kan ikke graves frem eller er helt forsvundet. Den viden, vi kan hente i Hedeby, er overordentlig vigtig, for her kan vi få at vide, hvordan den *nordvest-europæiske* by opstod. Det ved vi nemlig mindre om end om de årtusindgamle byer i Orienten eller om byer i de klassiske lande Grækenland og Rom. Her i Hedeby kan iagttagelse af små ting kaste lys over vigtige sammenhænge i samfundslivet: kongens, købmandens og håndværkerens stilling, byens særstilling i forhold til bønderne. Så er det oldforskernes opgave at finde ud af, hvad der er almindelige europæiske træk, og hvad der er noget særligt for Hedeby.

Men for os danske er der det særlige ved Hedeby, at det er den første by i Danmark og den danske kirkes vugge. Og dens grundlægger, kong *Godfred*, er en af de kyndigste mænd, som har stået for Danmarks styre. Han samlede i tide landets forsvarskraft, da det blev truet af kejser Karl den Store. Han byggede det første *Danevirke* til rigets værn, og med et klart blik for handelens betydning grundlagde han *Hedeby*, den *navnkundige handelsstad ved Slien*.

Billedskærerkunst fra Hedeby, trægren formet som dragehoved.

**Grænseforeningens
årbog 1969:**

DANMARKS FØRSTE STORBY

Tekst: Poul Kürstein

Tegninger: Dagligt liv i Hedeby: Horst Hoop

Rekonstruktioner: J. Aarup Jensen i »Skalk«

Fotos: Omslagsbillede og skartesten:

Friederich H. Schreiber

Udgravningsfund: Schleswig-

Holsteinisches Landesmuseum, Gottorp

Redaktion: Tage Mortensen

Redaktionsudvalg: E. Friehling,

Johs. Hoffmeyer, Ole Bjørn Kraft, O. M. Olesen

Tryk og lay-out: Nielsen & Møller, Roskilde

Copyright: Grænseforeningen

Bogladepriis: Kr. 7,50

**Her ved Haddeby Nor mellem
stranden og den mørke
halvkredsvold i billedets
baggrund lå Danmarks første
storstad, vikingetidens Hedeby,
verdensbyen ved den europæiske
civilisations yderste grænse.**

